

ciens resilire, et pulso procul stropitu, collectum A fiducialiter obdormire. Quod per Osee insinuans Dominus : « Arcum, inquit, et gladium et bellum conteram de terra, et dormire eos faciam fiducialiter (Osee 11). » Beata terra, quam justus cum laudem possidere abundantiore gratia concedetur, omnia adversa et tristis impugnatione conteretur; et illius habitator supra morem pristinum tanta gloria perfruetur, ut illa novo quodam genere terra viventium

(126) Hic codex manuscriptus laceratus erat, quapropter nonnulla adhuc desiderantur, quæ libenter addidissimus, si aliunde recuperare potuissemus.

appellatur. De qua et Evangelium : « Beati, ait, nites, quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. 7). » Terra quæ mortis vel morientium anima dicebatur, pro eo quod in ea vel ex ea mors jure tanquam hereditario dominatur, cum resurrectionis et incorruptionis gloriam obtinebit, incorruptam eam et sibi a Patre luminum promissam, immortalitate donatus homo, secure possidebit (126).

VITA BEATI AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI.

PROLOGUS.

Inspirante et adjuvante sancti Spiritus gratia, qui ubi vult, et quantum vult spirans potest impossibilia, de vita et actibus beati Augustini Hipponensium episcopi ausus sum scribere, quod tamen vos qui lecturi estis, non meæ presumptioni, sed fraternæ dilectioni velitis ascribere. Quia enim fratres cum quibus conversabar devotione accensi, actus ejus et mores memoria volebant claudere, et libellum, qui de vita ejusdem scriptus est, propter prolixitatem sui aliquantulum legere gravabantur, qui tamen libellus nonnulla digna relatu prætermittere videtur, petierunt ut de eodem beato confessore aliquid compendiosius conarer scribere, quo et diligentibus plenius veritas innotesceret, et fastidium legentibus prolixitas non inferret, cui operi me imparem esse considerans, proposui, fateor, latitare in porte silentii, ne aggredienti, et non prævalenti colaphum mihi inculceret illud Evangelii : « Hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare (Luc. xiv). » Sed recolens quia et fraterna charitas gratiam impetrare, et divina largitas poterat ministrare, tandem acquievi obedire petentibus, ne omnino tacendo putarer philosophus. Scire igitur vos volo qui lecturi estis, si qui tamen lecturi estis, quia in hoc opusculo nihil falso excogitatum, nihil invenietis adulatione fucatum, quia idem sanctus perfecte amicus veritatis honorari non ambit laudibus falsitatis. Ea ergo quæ vel ipse de se ipso humiliter dixit, vel alius de ipso veraciter scripsit, præsentis opusculo inserui, prout ipso juvante, et gratiam impetrante legendo colligere potui. Quæ enim hic de eo dicta sunt, alibi, et si non eisdem verbis, eodem tamen sensu scripta sunt. et ibi forte melius, sed brevius hic, ut qui illic non vacat legendo colligere, hic si placet possit collecta legere. Hic terminum accipiat Prologus, dehiuc actuum sequatur Catalogus.

B

CAPUT PRIMUM.

Augustinus Thagastensi natus in oppido, honesta prosapia de curialium numero, patrem habuit cui Patricio nomen fuit, mater autem dicta est Monica, quorum ille exstitit ethnicus, ista vero Catholica. Qui divino (nescientes) ducti consilio, hunc instruendum litterali dederunt studio. Quem præscia futuri divina clementia, tanta intelligendi, disserendi, donavit gratia, ut agilitate discendi non solum cœvorum, verum etiam grandævorum prævolaret studia. Parvo igitur in tempore in eo quo natus est oppido, et in Madauris civitate scilicet vicina, quo a parentibus missus fuit, doctus est grammatica, unde reversus, cum sextum decimum ætatis suæ ageret annum, disposuit longius proficisci docere rhetoricam. Parentes enim ejus tanto profectui congaudentes, quæ illi erant necessaria cum magna parabant diligentia : mirantibus 692 multis eorum vicinis cum attenderent quantum illi filio impenderent curam, non considerantes quid expenderet, dum pro voto proficeret. Verumtamen tunc temporis quibusdam irruentibus causis cum parentibus aliquantulum demoratus, et a schola interim seriatim, cum ageret annos serventis adolescentiæ, per devexa vagabundus ruebat lasciviæ; patre quidem recens catechumeno non multum curante, matre vero prout poterat, revocante. Ducens enim hæc in partem filium obsecrando, increpando, dedit consilium, ne impulsu ætatis lubricæ præcipitium fornicandi incurrat vel adulterium. At ille, ut in tali pierunque sit ætate, hujusmodi monita anicularia reputans et computans pro nihilo, cœvos et consimiles malebat audire quam matri obedire. Unde Scriptura divina : « Cogitatio, inquit, humani cordis in malum prona est ab adolescentia sua (Gen. viii). » Et poeta sæcularis :

*Imberbis, ait, juvenis tandem custode remoto
Cereus in vitium flecti.*

CAPUT II.

Tandem Augustinus vale facto parentibus, Deo quidem disponente, sed eo nesciente, discendi gratia Carthaginem profectus est, ubique in schola cujusdam rhetoris incredibili celeritate doctus est. Tullianis enim floribus et Quintiliani incumbens coloribus, tam cito omnibus condiscipulis major apparuit, ut mirum omnibus videretur et ab omnibus laudaretur. Ubi unde vicesimo ætatis suæ anno cum inter condiscipulos similis adolescentiæ libros eloquentiæ addisceret, in qua florere cupiebat populari delectatus aura tanquam animal quod vento vivit et aura, discendi ordine pervenit in quemdam librum Tullii cujus nomen Hortensii. Ille siquidem liber ad philosophiam hortatur (philosophia vero amor sapientiæ interpretatur) quod nomen a Pythagora Samio exortum esse perhibetur. Antea enim sapientes appellabantur, qui vita et scientia cæteris præstare videbantur. Interrogatus autem Pythagoras quid profiteretur; philosophum, id est, amatorem sapientiæ se esse respondit, ne sapientem se si diceret, arrogans videretur. Quod responsum cum ab omnibus approbaretur, mos apud ethnicos inolevit ut sapiens inter ipsos philosophus appellaretur. Cum igitur liber ille hortatur ad philosophiam, nullam sectam commendans aliam, vehementer accendit Augustinum ad diligendum, quærendum, tenendum sapientiam: ob hoc solummodo displicens aliquantulum quod non haberet Christum, Dei virtutem et Dei sapientiam. Hoc enim nomen teneris ab annis a matre sua prædicari et commendari audierat, et ideo quidquid sine illo esset, quamvis expolite et veraciter dictum, non perfecte approbat. Proposuit igitur insistere divinarum lectionibus scripturarum, ut videret continentiam earum. Sed enim faciem illarum invenit velatam et nubilo mysteriorum signatam, et qui gentiliam litteras solebat currendo perambulare, in istarum nec januam potuit intrare. Est enim, o leo de tribu Juda, tuum solius aperire librum et solvere signacula ejus. Divinæ itaque valesfaciens Scripturæ, in Manichæorum incidit sectam, nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti palliatam. Cum enim omnia illorum plena essent multiplici falsitate, copiose tamen sono tenus de simplici disputabant veritate. Illorum igitur verbis tanto ardentius Augustinus inhiabat, quanto amplius Deo, de quo loquebatur, de die in diem suspirabat. In quo errore per novem annos perniciose detentus est, sed matre sua incessanter orante et Deo misericorditer liberante, tandem ereptus est.

CAPUT III.

Ipsi vero matri, præ dolore perditionis illius pene deficienti, quanta divinitus data sit consolatio, non est prætereundum silentio. Cum enim illa inconsolabiliter ob spiritualem filii mortem doleret, et illum temere ridentem incessanter defferet, jamque eum in mensa participem habere recusaret, non odio habens filium, sed vitium morbum dete-

A stans potius quam ægrotum, Deo lacrymas ejus miserante, vidit somnium in quo mediocre incepit solatium. Erat enim quasi stans in quadam regula lignea, et ecce juvenis quidam adveniens cultu splendido, vultu hilari, arrisit illi flenti. « Quæ, inquit, tibi causa est luctus et doloris continui? » Et illa: « Perditio filii mei. » Cui juvenis: « Esto, inquit, securo, et vide, ubi tu es, ibi est et ille. » Et mulier statim ab illo avertens oculum, vidit juxta se in eadem regula stantem Augustinum. Quod cum evigilans memoriter recoleret ut prudens et magnæ fidei mulier interpretata est veraciter, plane cognoscens et asserens apud se, quia quandoque in eadem regula veritatis et catholicæ fidei videret Augustinum, in qua videbat et se. Non enim reputabat hoc tanquam somnium, sed tanquam divinum responsum, dicens: « Mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. » Quocirca cum idem visum ex ordine filio recenseret, et ille perversè interpretari conaretur dicens: « Ubi ego sum, mater, ibi et tu eris, » illa continuo non seductibilis muliercula, sed virilis animi femina: « Non, inquit, non enim dictum est mihi, ubi ille, ibi et tu, sed: ubi tu, ibi et ille. » Sic itaque ratione convictus cessit, et in eadem **693** tamen secta novem annis postea permansit.

CAPUT IV.

Acceptit illa ad consolationem sui et aliud divinitus responsum per quemdam episcopum, virum catholicum, et sacris litteris eruditum. Ad quem cum supplex veniret, plorans, et devote postulans, ut Augustinum conveniret, eumque ab errore suo revocans ad fidem catholicam invitaret, ille respondit: « Filius profecto tuus adhuc est indocilis, superbe tumens novitate illius hæresis, paratior quæstiunculas texere, quam docenti acquiescere. Sustine igitur paulisper, et incessanter ora, legendo enim reperiet quam sit secta illa, quam diligit, execranda. Nam et ego ipse cum essem adolescentulus, in eodem errore desipui, et legendo et intelligendo quam fugiendus esset, cognovi, et fugi. » Quæ responsio cum illi non sufficeret, sed importunitate feminea cum nimia lacrymarum effusione instaret, ut cum illic suo loqui dignaretur, et eum ad meliora hortaretur, ille quasi tædio percussus: « Vade, inquit, mulier, ita vive, non enim potest istarum filius lacrymarum perire. » Quod responsum in tantum placuit mulieri, ac si de cælo prophetia sonuisset ei.

CAPUT V.

Deinde cum vicesimum ætatis suæ Augustinus ageret annum, et magister Carthaginensis decem Categorias Aristotelis discipulis lectitaret, illisque obstupentibus (quia vix intelligentibus) concreparet, iste magnum aliquid æstimans libellum accepit, et solus domi legens, quidquid in eo latebat, per se intellexit. Et quod scholares optimi peritis magistris, non solum loquentibus, verum etiam in puvèrè depingentibus vix intelligentes judicabant difficile, iste cum eis conferens, et nihil aliud quam per se intellexerat ab eis referens, assererat per facile.

Quidquid etiam de proprietatibus substantiarum, et accidentibus earum audiebat ab illis argumentando disputari, solo auditu capiens, tanquam leve aliquid reputabat ventilari. Omnes libros artium, quas liberales vocant, quoscumque invenit, legit; quoscumque legere potuit, per se ipsum intellexit. Denique ne in longum vos ducam, omnes perplexitates dialecticæ, dimensiones geometricæ, consonantias musicæ, difficultates arithmeticæ nullo hominum tradente, solo Deo ministrante, sine magno labore ad liquidum cognovit. Nec sentiebat hæc omnia ab aliis studiois et ingeniosis difficile capi, nisi cum eadem illis volebat exponere, et videbat vix ab eis posse intelligi. Mira res! Tanta intelligendi celeritas, retinendi capacitas, disserendi volubilitas, disputandi sagacitas in eo fuit, ut prorsus incredibile videretur, nisi hoc ipse humiliter confiteretur. Nil indignum iudicemus Deo, si tantam liberalitatis suæ munificentiam effundit super injustos; de quo scriptum est, quia « solem suum oriri facit super bonos, et malos, et pluit super justos, et injustos (Matth. v). » Hunc itaque militem suum, quamvis necdum suum, divina largitas perfundebat abundantia scientiæ secularis, quam postea perfudit pluvia voluntaria scientiæ salutaris. Ille vero nondum accepto Spiritu Dei nullas gratias referebat ei, sed de his omnibus tanquam de suis gloriabatur, nondum lecto: « Qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. i). » Cum enim cognovisset Deum, non glorificabat sicut Deum, sed evanescibat in cogitationibus suis, putans esse sapiens, cum esset insipiens (Rom. i). Repellebat itaque a se spiritum Dei, non glorificans confitendo humilem Filium Dei, sicut scriptum est: « Spiritus nondum erat datus, quia Jesus nondum erat glorificatus (Joan. vii). »

CAPUT VI.

Deinde cum duodevicesimum ageret annum, relinquens Carthaginam in qua scholas regens docebat rethoricam, qui prius in civitate sua Tagastensi docuerat grammaticam, quibusdam amicis persuadentibus Romam venit, multisque in auditorium suum convolantibus discipulis, illis et per illos toti civitati cito innotuit. Cumque inibi laude rethoricæ, quam legebat, magnus haberetur in ore omnium, missum est a Mediolano Romam ad præfectum Symmachum, ut ipsi Mediolano provideret et mitteret magistrum rethoricæ. Agit ergo divina dispositio ut præ cunctis Augustinus eligeretur, et a præfecto Mediolanum ad legendum rethoricam mitteretur. Erat autem tunc temporis beatus Ambrosius aurigans curram Mediolanensis Ecclesiæ, ad quem Augustinum ducebat divinæ consilium misericordiæ, dicens ei quamvis adhuc surdo: « Illic tibi dicet quid te oporteat facere (Act. xi). » Ille vero homo Dei hunc advenientem benigne suscepit, et iste illius primo quidem non sanctitatem, sed benignitatem erga se dilexit. Quo loquente in populo verbum Dei Augustinus frequenter aderat, non ut veritatem audiret, sed explorans mirum famæ illius facundiam

A conveniret. Audierat enim illius facundiam commendari, cui attente inhiabat delectatus sermonis suavitate, potius quam rei veritate. Deinde cum frequenter interesset prædicationi, cœpit paulatim animum rebus magis, quam verbis intendere, et non ~~694~~ quomodo diceretur, et quid diceretur attendere. Tandem ilucescente paulisper veritate, sectam Manichæorum quam diu tenuerat, relinquendam esse decrevit, et tandiu in catholica Ecclesia catechumenus esse constituit, donec plenius eluceret veritas quam teneret.

CAPUT VII.

B Interea cum Alipio et Nebridio qui ei adhæserant jure amicitie, sollicitus erat inquisitor veritatis et sapientiæ, pariter suspirans, pariter fluctuans, cum videret quid esset dimittendum, nec adhuc perspicue appareret quid esset tenendum. Mirabatur jam, apud se diutinas mentis suæ fluctuationes, recolens undevicesimum ætatis suæ annum, cum lecto Hortensio proposuit cupiditatum suarum relinquere vanitates et insanias mendaces, et soli deinceps incumbere sapientiæ, quam videbatur Hortensius commendare. Et ecce jam tricenarius erat et tamen vere sapiens nondum erat, cum frequenter per id temporis visus esset ad illud conscendere, et tamen consuetudinis pondere coactus in ima recidere. Veruntamen divinarum verba Scripturarum quæ hoc tenus præterierat aure surda, jam non videbantur absurda, nec adversabatur eis qui in lege et prophetis asserebant aliud legi, aliud intelligi, præsertim cum frequenter audiret Ambrosium prædicantem in populo. « Littera occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. iii). » Cum autem mentis aciem ad id niteretur erigere, ut lecta vel audita literaliter, intelligeret et ipse spiritualiter, non poterat quidem quod volebat, et cum adesset flagrantia, non suppetebat gratia. Reverberatus enim infirmitate propria, in Solis æterni radium desigere non prævalebat oculum, et cum eniteretur, recedebat horror. Sic igitur suspirans Deo, invenit se esse longe ab eo, non terrarum intercapedine, sed dissimilitudine, tanquam audiret vocem illius dicentis. « Cibus sum grandium, tu autem parvulus es, cresce, et manducabis me. » Quod ne vellet carnaliter accipere, quæ nondum noverat spiritum sapere, nec tu, inquit, me mutabis in te, sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me: « Ego enim sum qui sum (Exod. iii). » Hoc percepto non extraria auditione, sed interna inspiratione, sensit et expertus est non esse mirum quod palato non sano pœna est panis, qui sano est suavis, et lux odiosa est lippientibus oculis quæ sanis est amabilis. Cum agitur evector supra se, cibum hunc esse grandium nosset, relapsus apud se nil secum ferebat, nisi memoriam amantem, et quasi olefacta desiderantem, quæ comedere nondum posse

CAPUT VIII.

Tunc vero invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, amplius intellecta conspexit, et quamvis aciem

figere non valeret, ex creatura tamen Creatorem intellexit. Quærebat autem sollicitè, quomodo ad fruendum Deo idoneus efficeretur, nec inveniebat, donec mediatorem Dei et hominum, Jesum Christum fide amplecteretur. Quem cum audiret justum, sanctum, excellentis sapientiæ virum, et (quod mirabilius est) natum ex virgine prædicari, talem illum existimabat, cui nullus hominum posset æquari, sed quid sacramenti haberet: « Verbum caro factum est (Joan. 1), » nec etiam poterat suspicari. « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (ibid.), » utcumque videbat, « Verbum caro factum est et habitavit in nobis (ibid.), » non intelligebat. Illud quippe in quibusdam Platonicis libris prædicari, non eisdem verbis, sed eodem sensu intellexerat, istud vero ibidem non jâvenerat. Nil igitur perfectionis poterat adipisci, donec perveniret ad Christum, sicut scriptum est: « Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum (Psal. xiii). » Nec mirum. Non enim poterit Israeliticam consequi securitatem, qui prius Judaicam non tenuerit veritatem, sicut propheta pie intelligentibus insinuat evidenter: « In diebus, inquit, illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter (Jer. iii). » Quem enim meritum salvæ confessionis, eum profecto solummodo recipit securâ habitatio divinæ visitationis. Itaque avidissime divinorum cœpit legere Scripturas librorum, et præ cæteris Paulum, et tandem intellexit non sibi adversari sermonis ejus textum, sed congruere testimoniis legis et prophetarum. Jamque remoto involucrio mysteriorum apparuit ei una facies eloquiorum castorum, et exultans cum tremore didicit quæ Deus a sapientibus et prudentibus abscondit, et parvulis revelavit (Matth. x). Dirupta igitur neclura cæcitatibus, ardebat desiderio sanctitatis, et cum jam videret quo esset eundem, adhuc tamen hærebat qua esset eundem. Videbat enim Ecclesiam plenam fidelibus, quorum alius sic, et alius sic ibat, et cum omnes boni bene irent, alius tamen alium præibat.

CAPUT IX.

Cum autem erroris aliquatenus jam liber esset a vinculo, displicebat ei quidquid agebat in sæculo, et delectatus dulcedine spirituali, admodum gravabatur conversatione sæculari. Eapropter visum est ei bonum Simplicianum, virum justum et sanctum **695** consulere, quem a juventute sua audierat devotissime Deo vivere. Jam vero senex et plenus dierum in studio sanctitatis zelatorem ipse consumpserat, multa quidem edoctus, multa, et videbatur, expertus, et vere sic erat. Cui æstus cordis sui et erroris circuitus manifestans, devote postulavit ut vir sanctus proferret ei, quis esset aptus modus sic affecto ut ipse erat ad ambulandum in via Dei. Multi enim in ea ibant, et, sicut prædiximus, alii et alii, aliter et aliter ibant. Ille vero humilitatem Christi oppido commendans, ad illam præcipue Augustinum invitavit, et inter invitandum, Victorini

A Romani quondam rhetoris conversionem ad medium revocavit. Romæ quidem multis annis Victorinus ille magister fuerat, et ob insigne præclari magisterii, statuum in Romano foro habere meruerat. Cum autem Deus qui fecit de tenebris lucem splendescere, illuxit in corde suo (II Cor. iv), quæ prius visa sunt lucra, reputans detrimenta, devote ad Deum conversus est, et loquacem scholam suam deserens, in schola Christi humilis discipulus effectus est. Omnem quippe fastum antiquæ dignitatis repulit, et nihil sibi de se relinquens, totum se Deo contulit. Hunc eundem beatus Hieronymus præceptorem habuit in rethorica, qui prius Donatum habuerat in grammatica.

CAPUT X.

B Hoc exemplo commotus ad imitandum Augustinus incanduit, et omnibus quæ mundi sunt postpositis, soli Deo vacare proposuit. Sed cum adjaceret velle, non inveniebat posse, cum enim æstuarerit suspirans ad insolita, remordebat in solita, et volens in eis requiescere, ista sentiebat obstrepere. Experiebatur quidem in se illud apostolicum. « Caro concupiscit adversus spiritum (Galat. v), » quia novus homo veterem propellens, jam quasi in foribus aderat, resistente vetere novo quantum poterat. Audiebat sibi dici: « Surge qui dormis et exsurge a mortuis et illuminaberis (Ephes. v), » adhuc tamen somnolentus differebat surgere. Qui cum vigilare quam dormire sciret esse præstantius, adhuc tamen sopore gravi carpebatur libentius. In se unum, nec jam unum duorum affectuum discordiam mirabatur, quorum alter somnum ingerebat, alter ad vigiliam hortabatur. Iste quæ Dei sunt jam sitiens, dormitantis vellicabat latera, ille quæ mundi sunt sapiens, surgentis deprimebat tempora. Ille metum judicii incutiendo torporis frangebatur repagulum, iste blandiendo et fallendo retardabat paululum. Stupebat nimiram ipse Augustinus ad tale spectaculum, cum videret se velle, et non velle contemnere sæculum.

CAPUT XI.

Cum autem tali rixa intrinsecus dilacerperetur, et tani vultu quam mente turbaretur, hortulum hospitio suo condignum ingressus est, quem Alipius familiaris suus pedetentim secutus est. Nactus vero locum dolori congruum (dolori enim solitudo amica est), cœpit sibi vehementius indignari, et trepidationem suam indignando detestari. Ingerebant se illi solitæ cogitationum vanitates, non jam a facie occurrentes, nec a via divertentes, quin recte procederet, sed a tergo mussitantes et quæsi vellicantes ut saltem respiceret. Tandem everso fundo cordis sui et congesta ante mentis oculos universa massa miseriarum suarum, oborta est tempestas tumultuosa plena lacrymarum. Ad quam effundendam liberius, relicto Alipio in eo in quo consederant loco, paulo recessit remotius. Jamque doloris incontineus, sub quadam ficu stravit se, forte ut diceret ei Dominus: « Cum esses sub arbore ficu, vidi te (Joan. 1). » Et

volutans se in toro gramineo, amoto repagulo lacrymarum, totas eis habenas effudit, et defluente lumine oculorum per devexa facilia stratum suum ubertim rigavit. Nec defuerunt gemitus et voces plenæ doloris, cum Deum conveniret lacrymabiliter, qui lacrymas illius intuebatur delectabiliter, non crudelitate sed pietate. Et: « Tu, inquit, Domine, usquequo (*Psal.* vi). » Usquequo oblitus misericordiarum tuarum, memoreris iniquitatum mearum, quandiu in crastinum et crastinum conversio mea differetur? quare non hodie, quare non hac hora, turpitudine mea finitur? Cum hæc et his similia lacrymabiliter loqueretur, et amara cordis contritione afficeretur, ecce de domo vicina audivit tanquam pueri vel puellæ vocem modulantem cum repetitione, repentem cum modulatione: « Tolle, lege, tolle, lege. » Quo audito, obstupuit, et tacitus cœpit apud se cogitare, utrum pueri in aliquo ludo solerent tale aliquid cantitare. Qui non occurrit. Intellexit igitur divinitus se moneri ut accepto codice, legeret, et quod ab illo doceretur, ageret. Audierat enim Antonium Ægyptium monachum tale quid egisse. Cum enim ille Antonius converti disponeret, Evangelio, quod legebatur, forte supervenit dicenti: « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me (*Matth.* xix). » Et tanquam sibi dictum quod audivit, tali mandato obedivit. Hoc recolens Augustinus, repressis lacrymis, ad locum ubi sedebat Alipius, rediit, et codicem apostolicum quem juxta illum dimiserat, cum inde surgeret, arripuit. Et aperto illo festinus injicit oculum, et quod primum occurrit, silenter 696 legit capitulum: « Non in comessionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitis, non in contentione et elatione, sed induimini Dominum Jesum Christum, et carnis curam ne feceritis in desideriis (*Rom.* xiii). » Quo lecto, desivit legere, hoc sibi judicans sufficere. Statim ut hæc admonitio, depulso omni involuero languidæ dubietatis, infusa est cordi suo quædam lux securitatis. Et clauso codice, interposito signo, quid legisset gaudens indicavit Alipio. At ille petiit videre, et accepto codice vidit. Et prospiciens quid ultra quam iste legerat haberetur, ignorante Augustino quid sequeretur, invenit ille et legit. « Infirmum autem in fide recipite (*Rom.* xiv). » Quod ad se ipsum referens, Augustino hilariter intonuit. Qui mox tali admonitione ipse quoque firmatus est, et in eodem bene vivendi proposito, omni posthabita cunctatione Augustino conjunctus est.

CAPUT XII.

Inde ad matrem Augustinus ingreditur, manifestans ex ordine orientis ex alto visitationem, ut quæ pro eo dolebat, acciperet jam consolationem. Jam quippe illa relicta patria, transito mari, multo terrarum spatio peragrato ad eum venerat, defuncto quidem viro suo, quem in extremo temporalis vitæ suæ Deo lucrata fuerat. Audiens hæc Augustinum ad serviendum Deo confirmatum

A pro quo tanto tempore fleverat, exultans gratias egit Deo, qui ei plus quam petisset, concesserat. Videbat enim illum non solum ad amorem fidei, verum etiam ad contemptum sæculi omnino accensum. Unde luctus ejus in gaudium, planctus in tripudium versus est, stante filio in ea regula fidei in qua ante tot annos revelatus est. Pulsis vero anxietatibus curarum, et suavitibus nugarum quibus hactenus impeditus erat Augustinus a salutis itinere, quæ prius formidabat amittere, jam gaudebat dimittere. Renuntians igitur scholasticis suis ut sibi alium venditorem verborum providerent, professionem abiecit rethoricam, æstuans desiderio vacandi, orandi, amplectandi religionem catholicam. Ut autem locus proposito conveniret, tumultum civitatis deserens rus ivit, in quo cum amicis eodem desiderio flagrantibus, divinis lectionibus operam dedit. Quas cum legeret, dulcedine afficiebatur earum, et inter legendum alta trahens suspiria, faciem rigabat impeto lacrymarum. Exsecrabatur suam adversus Deum contumaciam, mirabatur Dei erga se patientiam, cum Psalmos Davidicos legeret, et eos Spiritu sancto affatus intelligeret.

CAPUT XIII.

Quartum profecto assumens psalmum, et ejus singulos versus attente legens, et attentius relegens, a gemitu cordis sui rugiebat, et cum flere non sufficeret, voces dolori congruas proferebat. Audiebat quippe in eo, errores argui hominum, vanitates et insanas mendaces sectantium, colaphizante illo versiculo: « Filii hominum usquequo gravi corde, utquid diligitis vanitatem, et queritis mendacium? (*Psal.* iv). » Talem procul dubio se fuisse sciebat, quales esse versiculus arguebat. Legebat: « Scitote quia mirificavit Dominus sanctum suum, Dominus exaudiet me cum clamavero ad eum (*ibid.*); » sciens profecto quia qui sanctum Domini mirificatum, Christum passum, mortuum, suscitatum non cognoverit, non exaudietur cum clamaverit. Audiebat Prophetam signaculo vultus Dei illuminatum, a fructu, frumenti, vini, et olei salutaris multiplicatum, in spe æternæ refectionis gloriantem et humili præsumptione clamantem: « In pace in idipsum dormiam et requiescam (*ibid.*). » Legebat et relegabat, et præ gaudio exclamabat: O in pace! o in idipsum! o civitas ejus participatio in idipsum, o beatus qui fluxu mutabilitatis ablegato, dormit, et requiescit in idipsum. Inter hæc et alia multa divinæ beneficæ consolationis, non defuerunt Augustino acerbæ pocula tentationis, forte ut castigaretur et erudiretur, juxta quod scriptum est: « Quem diligit Dominus, castigat (*Hebr.* xii), » et alibi: « Qui non est tentatus, quid scit? (*Eccli.* xxxiv). » Cum enim in villa cum amicis moraretur, et vel in legendo, vel in scribendo, vel in disputando assiduus haberetur, contigit ut gravi dentium infirmitate vexaretur, ita ut ei præ nimio dolore loquendi facultas intercluderetur. Recolens itaque

deliter illum versiculum : « Dominus exaudiet me cum clamavero ad eum (Psal. 1), » cogitavit apud se admonere eos qui secum aderant ut orarent pro se. Qui cum non posset loqui, scripsit in cera, et dedit eis legere. Ut autem suppliciter cum illis ad orandum genua fixit, dolor ille tam velociter fugit, ut ipse admirans expaverit laudans Deum, cui, sicut scriptum est, « subest posse, cum voluerit (Sap. xxi). »

CAPUT XIV.

Deinde insinuavit viro S. Ambrosio mediante scripto pristinos errores suos, et præsens votum suum, ut moneret vir sanctus, quid illi potius de libris sanctis legendum esset, quo percipiendæ Christianæ gratiæ aptior fieret. At ille Isaiam prophetam legi mandavit, forte quod apertius cæteris vocationem gentium præconavit. Denique scriptum est : « Sapientiam antiquorum exquiret sapiens ; et in prophetis vacabit (Eccli. xxxix). » Sed enim prima hujus lectione non intellecta, cum totum talem esse arbitraretur, interim distulit, proponens repetendum, cum in Dominico eloquio exercitior haberetur. Verumtamen nondum de præteritis malis securus erat, quia nondum lavacro salutari regeneratus erat. Nondum tunica vetustatis penitus erat exutus, quia Christum per baptismum nondum erat indutus. « Quicumque, ait Apostolus, in Christo baptizati estis, Christum induistis (Galat. iii). » Relicto igitur rure, Mediolanum remeans, a beato Ambrosio baptizatus est, cum quo etiam puer Adeodatus de ipso carnaliter natus, spiritualiter renatus est. Quindecim annorum erat puer ille, cum in gratia baptismi beato Augustino factus est cœvus, tam velocis et ipso ingenii, ut multos grandævæ ætatis et magnæ eruditionis agilitate intelligendi præveniret viros. Mirabatur profecto Augustinus et horrebat ad tale ingenium, cum audiret illum annorum sedecim subtiliter interrogantem, interrogando argumentantem, ita ut illius magis interrogationi, quam suæ intentus esset responsioni. Erat enim puer ille ardentissimus veritatis amator, et occultorum diligens investigator, juxta quod scriptum est : « Beatus vir qui excogitat vias Domini, et in absconsis illius intelligit (Eccli. xiv). » Est liber qui inscribitur : De magistro, est alius De quantitate animæ, sunt et alii quidam qui de eorum ad invicem colloctionibus conscripti sunt, quos qui legerit, inveniet quanta ibi subtiliter inquisita et diligenter discussa sunt. Verum adolescens ille cum flagraret tam desiderio bene vivendi, quam studio, cito de medio sublatus est ; et ad terminum qui præteriri non potest deveniens, ad patres suos assumptus est (Job xiv). Quem divinæ beneficio gratiæ et suæ merito sanctitatis et innocentiae apprehendisse credo illud quod tantopero desideravit, in æternum viventem, regnantem in Christo, cum Christo in æternum.

CAPUT XV.

Beatus vero Augustinus baptismi salutaris accepto munere cum fugisset ab eo sollicitudo vite

præteritæ, non satiabatur dulcedine mirabili, considerare altitudinem consilii divini super salutem generis humani. Frequentans itaque limina ecclesiarum, et attentus modulationi hymnorum, et melodiæ psalmorum, afficiebatur delectabiliter, hilariter tali pastu reficiens non ventrem, sed mentem, juxta quod scriptum est : « Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte (Psal. xli). » Et iterum : « Cibabis nos pane lacrymarum (Psal. xliix). » Hoc quippe genus consolationis recens cogitare incluserat Ecclesia Mediolanensis quadam temporis angustia cogente, imo divina sapientia suaviter disponente. Anno quidem recens præterito Justina imperatrix Valentiniani regis mater, Arianorum errore seducta, cum beatum atrociter Ambrosium persequeretur, fideles qui Mediolani habitabant, parati cum episcopo suo mori, in ecclesia excubabant. Erat enim regalis illa bellua Christianæ fidei vehementer inimica. Unde Ecclesiasticus : « Non est, inquit, caput nequius super caput colubri, et non est ira super iram mulieris (Eccli. xxv). » Et quidam satyricus :

Intolerabilius, ait, nihil est, quam femina dives.

Et Plautus in Asinaria duabus malis mulieribus loquens : « Mare, inquit, non est mare, sed vos mare accerrimum. » Tunc vero idem antistes aliorum magis quam suæ afflictioni compatiens, instituit ut secundum morem orientalium partium, hymni et psalmi in ecclesia canerentur, ut canticis spiritualibus fideles intenti, mœroris et lædii præsentis obliviscerentur.

CAPUT XVI.

Ea tempestate sanctorum martyrum Gervasii et Protasii corpora, quæ diu in secreto terræ latebant, eidem episcopi per visum revelata sunt, quæ cossata magno cum honore ad Ambrosianam basilicam translata sunt. In quorum translatione cum multa fierent miracula, quidam præcipue, civis notissimus civitati multis retro annis cæcus, cum fide prævia tangeret feretrum, illuminatus est. Unde cum fama discorreret, et divinas laudes civitas personaret, illius reginæ animus mitigatus est, etsi non ut Christiana efficeretur, tamen ut Christianos non persequeretur. Cessante autem persecutione, consuetudo tamen psallendi in Ecclesia retenta est, et usque in hodiernum per totum orbem diffusa est. His itaque hymnorum et psalmorum cantibus beatus Augustinus vehementer affectus, illis hymnidicis angelorum choris interesse silienter ardebat, et cum voti compos nondum efflci posset, et solatium presentis miseriæ flebat. Inde assumpto secum Evodio qui de eodem quo et ipse erat municipio et aliis amicis suis, perrexit reverti in Africam, et cum essent apud ostia Tyberina, sancta illa vidua mater sua, devotam Deo reddidit animam. Nulla quippe ex causa jam illa temporalem hanc vitam diligebat, nulla ex causa mortem differri cupiebat, cum videret beatum Augustinum contempla felicitate terrena Deo inhiante servire, perfectis Evangelii man-

datis devote obedire. Arrepta igitur febre, cum mortis vicina periculo, circumstantibus **698** Augustino et suis decumberet in lectulo, hoc solum illos obnixè exoravit, ut ad altare Christi memoriam agerent sui, et sic in pace obdormiens intravit in gaudium Domini sui.

CAPUT XVII.

Cujus exsequiis de more celebratis, Augustinus in Africam reversus est, veniensque Carthaginem a quodam religioso viro, Innocentio nomine, hospitio receptus est. Cui gravi infirmitate in his quæ posterius sunt partibus laboranti fistulas (quas innumeras et perplexas habebat) medici secuerant, sectas sanaverant, sed per incuriam quemdam sinum secandum reliquerant, pollicentes se quod reliquum erat curare leviori medicamento, sine alicujus sectionis detrimento. Verum cum medicaminibus nihil proficerent, sed tempus et impensas in vanum consumerent, consultis aliis valentioribus medicis, comperit se non posse ad linguam sanari, nisi quod secandum remanserat, pateretur secari. Expavit, expalluit, exanimis factus est præ timore, quia in prima sectione fere mortuus fuerat diuturno et acerbo dolore. Enimvero quia dicitur ille velle petire qui non vult obedire, consilio medicorum tandem invitus accessit, et in die sequenti illam fieri sectionem concessit. Adest dies nominata, conveniunt amici, quos ille desperans de salute sua pridie monuerat, ut mane dignarentur esse præsentibus suo potius funeri quam dolori. Familia doloris impatiens, elata voce plangit illum tanquam mortuum, quem inter manus medicorum credebat moriturum. Ingressiuntur medici, proferuntur ferramenta, stant omnes attoniti et suspensi, ii autem, quorum erat major auctoritas, ægrotum consolantur, et inconsolabili timore pereuntem, in spem erigere conantur. Augustinus hospitis sui miseram sortem miseratus, cum videret illum et multos suorum de medicorum auxilio desperare, fixis genibus ad orationis confugit remedium, orans cum « qui facit mirabilia magna solus (Psal. cxxxv), » ut viro tam liberali, tam hospitali, tam religioso, in tanto periculo misericorditer subveniret, et (si dici fas est) imo quia est, votis ut hominum Deus obediret. Josue quippe prælianti et oranti Deus legitur obedisse, cum ad ejusdem Josue imperium, oblitus itineris sui sol super Gabaon, et luna super vallem Ailun immobilis staret, donec ille quinque Regum tyrannidem expugnaret. Eadem fide armatus Tyro devotus Augustinus oravit, et ab eodem Deo sub cujus signis et ipse militabat præcipuus, effectum impetravit. Interea Innocentius in lectulo cernuus prosteratur, solvuntur ligamina, locus nudatur, armatus ferro medicus propius accedit, secandum illum sinum quærit oculis, quærit digitis, et, quod dictum mirabile est, invenit sanum non humano, sed divino medicamine sanatum. Fit gaudium, fit clamor præ gaudio, fit tanta hominum exultatio, quanta, etsi utcumque potest cogitari, verbis tamen non potest explicari. Verso luctu in citharam laudatur, glori-

ficatur, benedicitur Deus ore cunctorum, et qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum (Psal. cxlvi).

CAPUT XVIII.

His peractis, Augustinus Carthagine relicta, ad agros proprios profectus est, ibique cum suis, jejuniis et orationibus vacans, per triennium in ordine laicali conversatus est. Per idem vero tempus lectioni et scriptioni intentus, scribebat libros et docebat indoctos, legens et non negligens, quia hæc est pietas quæ super omnia utilis est ad omnia. Labor enim juxta Apostolum, et si utilis est, ad modicum utilis est, pietas vero ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et ejus quæ futura est (I Tim. iv). Quæ nimirum pietas nulla convenientius intelligitur sicut a sanctis doctoribus exponitur, quam exercitatio in Scripturis divinis, cum devote leguntur, implentur, docentur juxta Prophetam dicentem: « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! Levavi manus meas ad mandata tua (Psal. cxviii), » — « narrabo omnia mirabilia tua (Psal. ix). » His igitur sollicite impendens studium, Marthæ et Mariæ implevit officium, cum Martha docendo proximos, pascens Dominum, cum Maria, legendo, meditando, audiens Dominum. Eo tempore cum lumen tantæ sanctitatis non posset diutius latere, sed opportunum esset illud omnibus qui in domo sunt, apparere, fama ejus quidam Hipponensium civis audivit; cogitans et recogitans apud se, quia si illum videre et colloqui mereretur, juxta consilium ejus, relicto sæculo, ad Dominum converteretur. Quod cum B. Augustino mediante legato innotesceret, volens vir sanctus Deo lucrari animam, Hipponem profectus est; virumque prædictum ad contemptum mundi et amorem Dei quantum potuit, exhortatus est, cujus ille præsentia gaudens, exhortationem ejus satis grate accepit, sed tamen quod promiserat, occulto Dei, consilio ad præsens implere distulit. Cum vero divina sapientia quæ « suaviter disponit omnia (Sap. xii), » adventum viri sancti, qui sibi jam videbatur inutilis esse, multis fecit prodesse, et cum ille doceret se non proficere uni, cui voluit, coactus est multis prodesse, unde et amplius doluit. Contigit enim ut B. Valerius, qui tunc temporis Hipponensem episcopatum **699** regebat, cum verbum Dei loqueretur in populo, inter loquendum consilium ejusdem populi et assensum quæreret de eligendo in Ecclesia presbytero, astante B. Augustino in turba, et audiente verbum Dei cum turba. Cujus, quia sanam B. Valerius compererat, eumque virum eruditum, facundum, religiosum audierat, divino Spiritu innuente ipsam ordinandum elegit; tam clero quam populo unanimiter consonante, et, ut id sine dilatione fieret, postulante. Quo comperto, vir sanctus graviter ingemuit, lecto et intellecto quantum imminabat periculis his qui constituuntur judices populi. Flebat igitur vehementer et incertus fluctuabat, cum terreret eum illud propheticum: « Væ qui pascunt se ipsos et non

oves meas (*Ezech. xxxiv*), & compelleret vero illud evangelicum: « Si diligis me, pasce oves meas (*Joan. xxi*). » Tandem flentem et frustra renitentem B. Valerius de turba segregavit, et, licet iavium presbyterum ordinavit. Sciens vero desiderium ejus et propositum, quod scilicet cum clericis nihil habentibus, nihil habens optabat vivere, dedit hortum in quo mox ædificato monasterio cœpit ejusdem propositi fratres colligere, et cum eis secundum modum et regulam sanctorum vivere apostolorum, ut omnia scilicet essent eis communia et nullus diceret sibi aliquid proprium, et distribueretur unicuique quod esset necessarium (*Act. iv*). Quod quidem ipse prior jam fecerat, quando de transmarinis ad sua redierat.

CAPUT XIX.

Sanctus vero Valerius qui eum ordinaverat, exultans uberius gratias Deo agebat, quod talem virum juxta desiderium suum sibi contulerat, qui verbo et doctrina salubri Ecclesiam ædificare poterat. Cui rei non satis se idoneum prævidebat, qui natura Græcus, lingua Latina et litteris minus instructus erat. Quocirca eidem Augustino potestatem contulit, ut etiam in præsentia sui, verbum Dei in populo loqueretur, quamvis hoc in Ecclesiis Africanis hactenus inusitatum haberetur. Unde nonnulli episcopi murmurantes detrahebant, et sic contra morem non debere fieri asserebant. Sed vir sanctus Valerius sciens hoc in Ecclesiis Orientalibus actitari, linguas detraherentium non curabat, et non suam, sed Dei gloriam quærens, malebat populum Dei per alium fieri doctum, quam per se remanere indoctum. Unde postea in hujusmodi fama discurrente, et bono exemplo procedente, nonnulli presbyteri, quibus competens et erudita inerat facundia, accepta potestate cœperunt loqui verbum Dei in populo, etiam in episcoporum suorum præsentia. Et digne quidem, cum hoc Apostolus non esse inconveniens doceat: « Si alii, inquit, sedenti revelatum fuerit, prior taceat (*I Cor. iv*). »

CAPUT XX.

Eodem tempore in illa Hipponensi urbe Manichæorum pestilentia multos tam cives quam peregrinos infecerat, quos præcipue quidam illius hæresis presbyter nomine Fortunatus loquaci versutia decoperat. Qui in eadem urbe conversans et ad seducendum mulierculas, domos circueus, magnus apud multos habebatur, loquens multa de Scripturis sanctis, quas ad suam et illorum perditionem male interpretabatur. Interea multi Hipponensium tam Christiani catholici quam Donatistæ hæretici B. Augustinum adeunt, summopere postulantes ut prædictum Fortunatum, quem doctum æstinabant, conveniret; et cum eo de lege Dei et Scripturis sanctis disputaret. Ille vero paratus omni poscenti se reddere rationem de fide et spe quæ in ipso erat, potensque exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere, quod petebatur non renuit; sed utrum et hoc ille vellet fieri, inquisivit. At illi statim

A eundem Fortunatum adierunt, et ut hoc minime recusaret, instanter petierunt. Ille vero quoniam apud Carthaginem sanctum noverat Augustinum, cum adhuc secum illo errore detineretur, congressum vitare visus est, sed cogente verecundia et illorum instantia, tandem se in colloquium esse venturum, et certamen disputandi subiturum pollicitus est. Condicto igitur die et loco convenerunt, et ad audiendum eos multi studio cognoscendæ veritatis, multi impulsu curiositatis confluxerunt. Apertisque tabulis notariorum ad excipienda verba singulorum, primo die disputatio eorum est inchoata, secundo vero terminata. In qua doctor ille Manichæus nec catholicam beati Augustini assertionem infirmare, nec Manichæorum sectam adminiculo veritatis potuit confirmare; sed deficiens responsione, et digna affectus confusione, veritati volens nolens cessit, et paulo post, de civitate nunquam rediturus recessit. Sic profecto per virum Dei Augustinum de cordibus tam præsentium quam absentium, ad quos illa pervenit disputatio, eradica est prædicti erroris deceptio, et intimata et confirmata catholice veritatis religio.

CAPUT XXI.

Prædicabat autem passim et publice, loquens verbum Dei cum omni fiducia, omnem hæreticum destruens, catholicos instruens, infundente ei Spiritu sancto ineffabilem gratiam, mirantibus cunctis discretam **700** ejus facundiam. Cujus famam nominis non solum Africana, verum etiam transmarina jam noverat Ecclesia, ineffabiliter gaudens quod talem ei Deus Incernam contulerat, cujus verbo et exemplo illuminari meruerat. Cum vero præ cæteris senex ille exsultaret Valerius, cœpit, ut se habet humana infirmitas, formidare ne suus ille presbyter ab alio quæreretur, et sibi ablati in episcopum eligeretur. Quod utique aliquando provenisset, nisi hoc præcognito idem episcopus illum fecisset occultari, ne quæsitus posset inveniri. Unde ampliori timore concussus, præsertim cum et corpore esset infirmus et ætate defessus, primati episcoporum Carthaginensi secretas litteras allegavit, et orans, obtestans ut Ecclesie Hipponensi Augustinus episcopus ordinaretur, qui cathedræ suæ non tam succederet, quam consacerdos accederet. Cujus ille tam corporis quam ætatis attendens infirmitatem, piis ejus precibus clementer accessit, et quod petebat fieri, rescripto concessit. Deinde veniente ad Ecclesiam Hipponensem tunc primati Numidiæ Megalio, et presente Valerio, et universo tam clero quam populo, omnibusque concordantibus et electioni acclamantibus, in episcopum Augustinus electus est, quod (veniente episcopo suo) recusare vehementer nisus est. Verum cum ab omnibus cogeretur, et tam Africanæ quam transmarinæ Ecclesie exemplis id fieri solere probaretur, tandem coactus succubuit, et episcopalem tam locum quam ordinem cum B. Valerio obtinuit. Quod quidem non debere fieri, postea et dixit et

scripsit, cum universalis concilii cognovisset decreta, quæ tunc temporis erant ei incognita.

{CAPUT XXII.

Factus vero episcopus, quo majori dignitate refulsit, eo majori instantia et auctoritate verbum Dei predicavit, non in sua tantum civitate, sed ubicunque eum ecclesiastica necessitas invitavit, vel ad instruendum catholicos, vel ad destruendum hæreticos, ipse enim Felicem hæreticum, Maximinum, Pascentium, Felicianum multosque alios quos enumerare et longum et superfluum est, digna percussos confusione, publica vicit disputatione. Qui profecto per universam Africam corda infirmorum versuta dicitate et perversa auctoritate seducebant, et ad interitum cæci cæcum ducebant. Quorum multi qui diu errore in eis prævalente fuerant perversi et aversi, divina inspiratione et Augustini disputatione ad fidem catholicam sunt et conversi et reversi. Videns autem quia necesse erat episcopum assiduam hospitalitatis humanitatem quibusque venientibus, sive transeuntibus exhibere, alioquin, si hoc non fecisset, inhumanitatis argueretur, et si hæc in monasteriis consuetudo omissa esset, irreligiosum esset; videns, inquam, hoc, voluit in ipsa episcopali domo monasterium habere clericorum, ut qui presbyter in horto regulariter vixerat, in episcopatu nihilominus pauper cum pauperibus Deo sub regula deserviret. Proficiente ergo sana et sancta ejus doctrina, multi clerici divino afflato spiritu valescentes sæculo, ad monasterium ejus confluerunt, ibique relicta sæculari proprietate et propria voluntate, sub tanto et cum tanto doctore, Deo devote servierunt. Quorum sancta continentia, paupertas voluntaria, humilis obedientia, longe lateque bonæ famæ odorem effudit, et per totam Africam hætenus emortuam apostolicæ religionis insignia redivivo virore diffudit. Unde nonnulli episcopi tantæ sanctitatis æmulatores effecti, multos de eodem monasterio fratres sibi donari petierunt, sub quorum cura et custodia multas Ecclesias ad serviendum Deo commiserunt. Illi vero propositi sui non inmemores, et doctrinam salutarem quam a sancto voto acceperant, redolentes, monasteria etiam collectis clericis instituerunt, e quibus postmodum multos, proficiente eorum religione et fidelium devotione, ad instruenda alia monasteria emancipaverunt. Sic non solum in Africa, verum etiam in transmarinis partibus hujus propositum religionis et canonica norma professionis multos Dei famulos congregavit, multas Ecclesias ordinavit.

CAPUT XXIII.

Hujusmodi sanctitatem hæretici videntes proficere, se autem magis ac magis deficere, cum non esset facultas resistendi, esset vero libertas invidendi, irascebantur, frendebant et tabescebant, sed desideria eorum peribant. Beato enim Augustino quem decus et columen hujus religionis, suæ autem quasi caput et principem videbant esse destructionis, nil vel vi vel dolo nocere potuerunt, quod quidem multoties facere voluerunt. Unde aliquando cum

armati in insidiis latitarent, et illum de more ad visitandas et instruendas catholicas plebes euntem occidere disponerent, contigit ut divina dispositione certo itinere amisso et dimisso, per aliam viam vir sanctus, quo tendebat, deveniret, et præsidio erroris manus illorum evaderet. Quo postea cognito, ei gratias egit qui quo modo vult, liberat quos salvare disponit. Verumtamen a prædicatione verbi Dei, timore concussus non desistit. Sed semper et ubique, cum tempus et locus exigeret, illorum errorem et pressit et oppressit, et pro eis nonnunquam damnatis et mortis supplicio adjudicatis, apud principes sæculi frequenter intercessit. Noverat enim Scripturam quæ sic instruit nos : « Benefacite his qui oderunt vos (Luc. vi). » Concilia episcoporum et synodos sacerdotum, colloquia principum ab eis invitatus frequentavit, et in eis non quæ sua, sed quæ Jesu Christi sunt, quesivit et amavit, ut scilicet quod justum erat, digne confirmaretur; quod injustum, discrete corrigeretur.

CAPUT XXIV

Denique in vultu et habitu, in sermone et moribus talem se exhibuit omnibus, ut ad utilitatem omnium omnia fieret omnibus. Religiosis quippe honeste maturus, sæcularibus vero mature jucundus aderat, ut illos in sanctitate coopta exemplo sui confirmaret, istos ad sanctitatem hilaritate congrua invitaret. Sciebat enim vir sanctus quibus esset utilis condigna maturitas, quibus vero perutilia discreta jucunditas. Indumenta ejus et calceamenta modum religioni congruum tenebant, non ventosa elatione, non elata abjectione sordedant. Plerumque enim sicut nimia vestium pulchritudo, sic arguitur superbiæ earundem nimia turpitudine. Volebat autem se ipsum aliis formam dare vivendi, non materiam detrahendi. Sermo ejus in gratia sale conditus erat, plenus honestatis et veritatis, plenus consilii et fortitudinis, liberam tenens humilitatem, et humilem ubertatem, tam sapientibus quam insipientibus debitum ministrans spiritualis alimonie, potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere. Denique tanta vigilantia circumspexit, tanto erat munimine septus, ut non solum mendacium et perjurium, verum etiam omne vitaret juramentum, et moneret vitandum, non quia peccet veritas jurantis, si exigat diffidentia non credentis, sed quoniam qui frequenter jurat, aliquando perjurat. Asserebat autem summopere tenendum esse illud evangelicum : « Sit sermo vester : Est, est : Non, non (Jac. v) ; » Ne consuetudine jurandi quis laqueum incidat perjurandi. Est enim non solum ab illicitis, verum etiam abstinendum a licitis, ne dum quis passim discurrit per licita, incurrat illicita. Omnia igitur juramenta, etiam quæ a nonnullis religiosis frequentantur, aliquando et a quibusdam simplicioribus juramenta non putantur, videlicet : « Deus testis est, Deus scit, » et cætera hujusmodi, summa cura, summa diligentia tanquam pestem exhorruit, cum perfecte illi conjungi voluit.

de quo Apostolus : « Non fuit inquit in illo Est et Non, sed Est in illo fuit (*ibid.*). » Mores ejus, juxta eundem apostolum, sine avaritia erant contenti presentibus. Paupertatem enim tanquam thesaurum inventum diligebat, hanc amplectebatur, huic inhaerebat, sciens quia virtus voluntariæ paupertatis custodia est sanctitatis

CAPUT XXV.

Vasa domus ejus vel marmorea, vel lignea, vel lestea erant, non inopia necessitatis, sed proposito voluntatis. Vino quidem, sed modico utebatur, et inter olera et legumina propter hospites vel infirmos quosque, etiam carnibus vescabatur. Pauper enim sibi factus, aliis dives et largus habebatur, sibi jejunans, aliis epulabatur. Ostium ejus viatori patebat, mensa ejus hospitibus serviebat, in qua non tam ventris quam mentis ministrabatur refectio, quia ablegatis nugis et fabulis præcipuum ferculum disputatio erat et lectio. Quia vero inter epulas necessariæ refectio plerumque ingerunt se superflua, imo mortifera venena fraternæ detractionis ; ad deprimendum hujusmodi pestem in mensa sua duos versiculos scribi fecerat, ut eo tacente, illi loquerentur, et sic admoniti a detractione conviva compescerentur. *Quisquis amat dictis absentum rodere vitam, hanc mensam velitam noverit esse sibi.* Si quis vero de familiaribus vel episcopis suis, qui frequenter mensæ ejus socii aderant, scripturæ hujus immemor, vel otiosa loqui, vel absentibus detrachere præsumeret, tam aspere aliquando commovebatur, ut diceret, quia vel ipse relicta mensa hinc abiret, vel ille versiculis obediret. Quod profecto aliquando contigit, ut surgens cubiculum suum ingrederetur, cum aliquis in mensa plus justo loqueretur. Sic non solum a detractoriis, verum etiam a superfluis verbis convivas reprimebat, eosque vel lectioni vel disputationi intendere compellebat. Tanto quippe studio et ipse his intentus erat, ut non solum quæ noxia erant a se penitus ablegaret, verum etiam quæ necessaria videbantur, tanquam noxia recensaret. Eapropter nec domos, nec agros, nec villas unquam eunere voluit, quas tamen oblatas ecclesiæ, recipi non ex toto prohibuit. Aliquando nimirum hæreditates oblatas voluntarie reddidit, justum judicans ut potius a filiis vel hæredibus possiderentur, quibus patres eorum noluerunt dimittere cum morerentur. Quia vero ab occupatione temporalium animum semper liberum habere voluit, in construendis novis ædificiis nunquam studium habuit, quæ tamen ab aliis fieri nequaquam prohibuit, nisi forte aliquem plus justo his esse intentum cognovit. Commendata quoque nunquam recipere voluit, ne qui in suis rogandis potius quam retinendis erat intentus, in alienis conservandis esset attentus. In his etiam quæ Ecclesiæ possidebat, nec tegebatur amore, nec affliciebatur timore, sed in superioribus et spiritualibus suspensus, ad disponenda temporalia aliquando *descendebat, non propria ductus voluntate, sed*

fratrum coactus necessitate. Illis vero pro tempore dispositis, a spinis et tribulis evocans animum, ad illa superiora et interiora mentis revocabat intuitum, ut vel de inveniendis divinis rebus cogitaret, vel de inventis aliquid dictaret, vel de jam dictatis atque transcriptis aliquid emendaret. Cui operi die non sufficiente vir sanctus lucubravit in nocte, ut impleretur : « Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (*Psal.* 1). »

CAPUT XXVI.

Ut vero tam a se quam a suis omnis mala tolleretur suspicio, et querentibus occasionem nulla daretur occasio, nullam unquam feminarum intra domum suam passus est conversari, nec germanam quidem sororem, quam viduam et vere viduam certum erat devote Deo famulari. Licet enim has personas, videlicet matrem, sororem, et hujusmodi episcoporum concilia a removendis exceperint, tamen quia illæ personæ sine aliis mulieribus esse non possunt, et viri sancti sine aliis vel clericis, vel laicis secum manentibus non sunt, dicebat vir sanctus ex tali convictu posse offendiculum apud infirmos generari, et vel aliquos eorum humanis tentationibus inquietari, vel malis hominum suspicionibus diffamari. Et ob hoc asserbat inconveniens esse ut aliqua feminarum cum servis Dei, licet castissimis, una domo conversaretur, ne, ut dixi, ex tali convictu, vel tentatio vel mala suspicio nasceretur. Quapropter si forte aliqua earum, ut ei loqui dignaretur, petebat, nunquam sine clericis testibus eam ad se accedere permittebat, nunquam solus cum sola loquebatur, nec si secretum esset quod ab ea dicebatur. Pupillos tantum et viduas in tribulatione constitutos, et ægrotantes postulatibus visitabat, eisque supplicantibus manus imponens facta oratione infirmitates eorum fugabat. Acceperat enim donum fugationum ab eo qui dixit : « Super ægros manus imponent, et bene habebunt (*Marc.* XVI). » Feminarum vero monasteria non invisibat, nisi cum gravis necessitas exigebat. Asserebat enim religioso non convenire viro, ut cuiquam sæculari uxorem posceret, ne dum conjugati inter se rixarentur, ei per quem conjuncti essent aliquis eorum malediceret; et utique satis videtur incongruum, ut vir sanctus professus continentiam, alios carnalem invitet ad copulam. Hæc et multa alia quæ commemorare longum est, religiosi viri districtè esse tenenda asserebat, et cum apud eos qui intus, tum apud eos qui foris sunt, eorum et vitam et famam integram debere custodiri censebat. Sunt enim plerique, qui, cum religiosi videantur, sæcularibus tamen actibus non renuunt implicari, et vel ultro se ingerunt, vel quibuslibet invitantibus timent contradicendo adversari. Sed nolebat vir sanctus, ut quis religionem professus, vel propria levitate ductus, vel alterius importunitate inductus, cujusquam obediret petitioni, si quod petitur, vel vitæ maculam, vel notam inferat religioni. Quod

nimirum et Plautus in Amphitrione videtur protestari : « Injusta, iniquus, a justis non decet imperari. »

CAPUT XXVII.

Denique servos Dei, quos ad regulariter vivendum collegerat, tantis moribus instruebat, ut eorum continentia, paupertas, obediencia, multos longe lateque accenderet ad deserendum propria, et convolandum in unum, ubi omnia omnibus essent communia. Ut autem hæc religio non solum apud præsentis, verum etiam longe postfuturos sine defectu posset persistere, sanctæ institutionis regulam eis studuit scribere, in qua eleganter expressit quid facere debeat subditus, quid vero præpositus, quid omnibus conveniat generaliter, quid singulis specialiter. Ne quid vero horum possit aliqua oblivione negligi, semel eandem in hebdomada regulam mandavit legi, ut haberent tam prælati quam subditi fidele commonitorium, et nullus eorum aliquid prætenderet excusatorium. Eis etiam quos docebat, totius religionis formam se ipsum exhibebat; erat, ut scriptum est, in illis sicut unus ex illis, cultu et habitu similis, sola differens episcopali dignitate, non fraterna et interna humilitate. Unde et ipse quodam loco ait : « Nolo talia offerat sanctitas vestra, quibus ego quasi decentius utar. » Offerat mihi, verbi gratia, birrum pretiosum, forte decet episcopum, sed non decet Augustinum, hominem pauperem, de pauperibus natum. Si delectat ut ego habeam, talem det vestem de qua non erubescam. Fateor enim vobis, de pretiosa veste erubescam, quia non decet hanc professionem, non decet hanc admonitionem. Tali quippe veste Augustinus volebat indui, quæ conveniret cæteris fratribus, salvo tenore propositi. Audierat enim, et vere audierat illud cujusdam sapientis : « In vestitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris (Eccli. xi). » Ad utilitatem vero tam præsentium quam futurorum tantam **703** scripsit copiam librorum, ut vix possit aliquis sufficere ad legendum, cum ille suffecerit ad scribendum. Post apostolos enim quorum doctrinis fulget Ecclesia dispensandi verbi Dei primus refulsit gratia, vere imitator apostolicus, doctus scriba, doctor catholicus. Multos libros cum adhuc esset laicus, multos presbyter factus, plurimos vero episcopus dictavit, quos incorrectos ante obitus sui diem diligenter retractavit : et quidquid in eis præter ecclesiasticam regulam cum adhuc rudis esset, et divinarum Scripturarum usum non haberet, se posuisse intellexit, ad unguem correxit. Unde et duo volumina scripsit, quibus De retractatione librorum vocabulum indidit. Quædam etiam scripta inchoavit, quæ morte præventus non consummavit. In hoc enim studio totius ætatis suæ tempore se ipsum infatigabiliter exercitavit, in hac palestra sudavit et alsit, in hoc gymnasio decertavit, in hoc (pace sanctorum qui tunc et deinceps fuerunt, dixerim) plus omnibus laboravit.

CAPUT XXVIII.

Denique cum decurso multo ætatis suæ tempore jam se grandævum aspiceret, et cum qui ordine nature præteriri non potest terminum non longe abesse attenderet, timens ne post discessum suum aliquis quærens quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi (*Philip. ii*), vel violentia vel pecunia, vel sæculari gratia episcopalem cathedram ambitiosus invaderet, et aliis in volentibus et nolentibus schisma in Ecclesia fieret, omnibus humiliter consuluit, consulendo admonuit, ut eo vivente unanimiter religiosum eligerent episcopum, qui eo decedente, omni remota dissensione, susciperet episcopatum. Cui consilio omnes pariter acquieverunt, et hujus electionis curam eidem Augustino imposuerunt, ut qui religiosos viros melius noverat, unum eorum eligeret qui sine dilatione et dissensione ei decedenti succederet. Quemdam igitur religiosum boni testimonii virum, Oracleum nomine, quem ipse Augustinus in schola Christi erudierat, et tam sanctitate quam scientia apprime informaverat ad succedendum sibi elegit, electum in publico nominavit, et electioni ejus tam clerus quam populus unanimes consensu acclamavit. Deinde dixit ad populum : « Nostis quod ante aliquot annos cum in duobus conciliis, Numidiæ scilicet et Carthaginiæ a sanctis fratribus et Patribus coepiscopis meis cura mihi Scripturarum imponeretur, petii a vobis ut per quinque dies in hebdomada liceret mihi assidue vacare otio, imo litterali inservire negotio, et in reliquos dies exteriorum occupationum tumultus differre, quia non poteram et negotia vestra assidue sufferre, et sanctis episcopis quod petebant conferre. Quod quidem vos tunc concessistis, sed cogente frequenti necessitate violenter irrupistis. Quoniam igitur non potui tunc obtinere quod volui, nunc iterum peto ut in istum Oracleum quem elegi, occupationum mearum sarcina refundatur, et quod ad me ferebatur, ad istum perferatur. Ipsum adite, ipsum audite, ipse vobis respondeat, ipse, juxta quod Deus dictaverit, negotia vestra disponat. Cum autem opportunum meum fuerit consilium, non negabo auxilium, me consulat, me audiat, quod a me hauserit, vobis refundet, et denique labor meus qui litterali officio, imo negotio vacabit, tam vestro quam meo profectui militabit. Super hoc igitur vestram expecto responsionem, quæro assensum, postulo acclamationem. Hoc audito, omnes unanimiter responderunt, et cognito nunc posse fieri quod ante non potuit, honestæ petitioni assensum præbuerunt.

CAPUT XXIX.

Aliquanto post tempore, divina disponente justitia de transmarinis partibus egressa est Vandalorum gens atrox et impia, quæ adjuncta sibi Alanorum et Gothorum innumera multitudine, Africanæ regioni armata manu hostiliter influxit, multasque in ea civitates, oppida, villas funditus destruxit. Tanta quippe crudelitate gens illa desævit, ut nulli parceret ætati, non sexui, non conditioni, non ecclesiis, non ecclesiarum ornamentis, non sacerdotibus non

ministris: ædificia concremaret, homines trucidaret. **A** vel, quod nullis gravius videbatur, miseræ servituti manciparet. Cum autem tanta immanitas toti cladem inferret provincie, vix ex omnibus tres superstites remanserant ecclesie, videlicet Carthagenensis, Hipponensis, Certensis, quarum civitates Dei et hominum fultæ præsidio nondum succubuerant hostili excidio. Verumtamen tota fere regione vastata ad Hipponensem civitatem hostilis ille impetus devenit, quasi nihil æstimans se profecisse, cum aliquam civitatem videret superstitem remansisse. Congregatoque innumerabili exercitu, eandem civitatem obsedit, et per quatuordecim fere menses circumquaque immobiliter sedit, eosque qui in ea tenebantur, diutina et continua obsidione pressit, et justo, quamvis Dei occulto iudicio tandem oppressit. **B** Ea tempestate videns Augustinus patriam, civitatem tot tantisque malis vexari, fideles quosque periclitari, ecclesias funditus everti, et ecclesiasticum ordinem cogente persecutione a cultu Dei averti, **704** flebat cum sentibus, compatiendo patientibus, et eos qui secum aderant consolabatur, asserens hanc esse voluntatem Dei, qui de malis hominum bene operatur. Multi quippe de vicinis civitatibus tam presbyteri quam episcopi Hipponem confugerant, ut et præsidio civitatis munirentur et Augustini colloquiis reficerentur. Hos alloquens vir sanctus Scripturas eis divinas recensebat, multosque retroactis temporibus passos fuisse referebat, ut, qui errant, corrigentur, qui minus, meliores efficerentur. Tale quidem et fuisse et esse divinum consilium attendebat, aliosque attendere diligenter admonebat, ne pusillanimitate feminea virilem perderent sufferentiam, juxta illam memorabilem cujusdam sapientis sententiam: « Non est magnus magnum putans quod cadunt ligna et lapides, et moriuntur mortales. »

CAPUT XXX.

Interea die quodam cum prædicti episcopi ad mensam illius pariter constituti de præsentī calamitate loquerentur, Deumque consolatorem sibi adfore humiliter precarentur, ait illis **B.** Augustinus: « Orabo Deum in præsentī ut vel ab hac civitate hostilem repellat infamiam, vel servis suis placitam sibi largiatur patientiam, vel potius eos de sæculo ærumnoso eductos ad æternam dignetur transferre pacem et gloriam. » Placuit episcopis hæc promissio, et tam ipsi quam qui cum eis erant, hoc ipsum a Deo petierunt, et totius populū civitatis, ut hoc idem peteret, devote admonuerunt. Et ecce tertio obsidionis mente correptus febribus Augustinus decubuit, et fructuoso precum suarum effectu, quas cum lacrymis Deo fuderat, non caruit. Scriptum quippe est in libro Psalmorum: « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum (Psal. xxxiii). » Cum autem extrema ægritudine laboraret et de die in diem finem proximum expectaret, quidam paterfamilias habens ægrotum gravi addictum infirmitati, audivit in somnis: « Vade ad Au-

gustinum, et imposita manu restituet eum sanitati. » Multos quidem ille ægrotos antea sanaverat, multos emergumesos, facta oratione, a dæmonibus liberaverat. Quamdā quippe virginem Hipponensem audiens a dæmonio vexari, pro illa devote oravit, et oleo quod tenebat, lacrymas suas, orando, instillavit. Quo transmissio, prædicta virgo peruncta est et sanata. Pro quodam etiam adolescente quem non viderat oravit, et eum, oratione, a dæmone liberavit. Quæ duo miracula ipse quidem invenitur retulisse. Assumpto itaque paterfamilias ægrotō suo Augustinum adiit, orans ut illi manum imponeret, et salutem redderet. Cui Augustinus, ut erat paratus magis ad eleganter respondendum, quam ad præsumendum, si, quid, ait, in his potuissent, mihi primitus præstitissem. Cum autem paterfamilias importunius precaretur, seque in somnis fuisse admonitum protestaretur, intuens Augustinus fidem precantis, manum ægrotō imposuit, et facta oratione infirmus infirmo sanitatem restituit.

CAPUT XXXI.

Quia vero frequenter prædicaverat non debere presbyterum egredi de hujus vitæ miseria sine luctu et pœnitentia, septem pœnitentiales psalmos, quos in ægritudine sua scribi fecerat, in lectulo suo contra parietem habebat, eosque legebat et relegabat, et inter legendum ubertim flebat. Ante decimum quippe diem quando defungeretur, eos qui secum aderant humiliter rogaverat ut nullus ad eum ingrederetur, nisi vel cum cibo vel quodlibet aliud necessarium inferretur. Et per illud tempus assiduus incubuit orationi, devotioni, plorationi. Annis quippe sexaginta sex vixit, triginta et tribus fere ante baptismum, tribus autem laicus post baptismum, quadraginta vero professus clericatum. Et usque ad extremam ægritudinem suam imprætermisere et alacriter, sana mente sanoque consilio verbum Dei in ecclesia prædicavit, integro aspectu atque auditu membris omnibus sui corporis incolumis. Ultimo vero ægritudinis suæ die, id est quinto Kalendas Septembris, fratrum conventu astante et exitum ejus orationibus commendante, senex et plenus dierum obdormivit in pace, tandem evacuato quod ex parte genuerat, et plenius invento quod diu desideraverat. Testamentum nullum fecit, quia unde faceret, pauper Christi non habuit. Monasteria tam virorum quam feminarum plena continentibus reliquit, instructa moribus, ornata libris quos ipse dictavit; in quibus nobis adhuc vivit, quamvis carne obierit: Vivit quippe Deo, vivit et nobis, quia et perfecte inhæret Deo, et per scripta sua loquitur nobis. Quod etiam sæcularis quidam poeta eleganter signavit, qui suis, quos moriens relinquebat, in tumulo suo defuncti hos versiculos scribere imperavit:

Vivere post obitum vatem eis nosse viator?

Quod legis, ecce loquor, vox tua, nempe mea est.

Talem igitur et tantum virum, doctorem tam catholicum omnes venerentur catholici, et præcipue clerici, cum et illius doctrina omnium sit instrua-

etio catholicorum, et illius vita, forma sit clericorum. Si enim Priscianus grammaticus Theostum præceptorem suum grata memoria recolens, omnis eum eloquentiæ decus **705** non dedignatur appellare, et quidquid sibi inest doctrinæ, illi post Deum venerabiliter imputare, ut mihi videtur, non mediocriter arguendus est culpæ qui se clericum profiteatur, nisi Augustinum præceptorem suum tenere diligat, devote recolat, sedulo veneretur. Ipse quippe est decus et forma hujus nostræ professionis, ipse speculum et regula nostræ religionis.

CAPUT XXXII.

Eligant alii quod sua cuique suggerit ambitio, sed si Philippo daretur optio, mallet sanctam paupertatem qua Deus pontificem ditavit Augustinum, quam regnum et divitias quibus regem extulit Alexandrum. Mallet sapientem Augustini scientiam et acumen ingenii, quam miracula facere quibus magi tumuerunt Egyptii. Mallet virtutibus insigniri quæ in Augustino floruerunt, quam mortuos suscitare, quod Saul et Pithouissa potuerunt. Hujus tanti viri virtutes et merita et præmia meritorum enarrare non sufficio, pauper vita, verbis, ingenio. Quod autem aggressus sum aliqua dicere, hanc a fratribus audaciam sumpsi, non a me ipso præsumpsi. Si quid igitur veraciter, si quid digne dixi de eo, orate, qui legitis ut placeat Deo, qui quæ digna et vera sunt approbat et agnoscit, si minus, frequenter ignoscit. Eo quidem jubente supernæ illius præcones civitatis: « Pax, inquit, hominibus bonæ voluntatis (Luc. 11). » Ipse etiam B. Augustinus præcator accedat, ut nobis pariter consuetæ misericordiæ Deus affectum concedat, apud quem nullus nobis adversarius obsistit, si tantus nobis adiutor assistit. Credo enim et veraciter credo, quia ipsa receptus consortio angelorum, videt in Sion Deum deorum (Psal. lxxxiii), videt principium in splendore sanctorum, non tamen immemor fratrum suorum, sed quantum spero et præsumo de eo, nos sibi subditos reconciliat Deo. Cui fructuosæ præsumptioni eleganter applaudit venerabilis illa visio, digna memoriæ, quæ in textu cujusdam invenitur historiæ.

CAPUT XXXIII.

Quidam paterfamilias religiosa accensus devotione, quorundam sanctorum memoriam quotidiana celebrabat veneratione, e quibus Augustinum teneriore quodam affectu amabat, et licet cum cæteris, tamen præ cæteris, singulis diebus eum devotius invocabat. Sperabat enim vir religiosus ab omni se necessitate liberari, si in die necessitatis a tali mereretur patrono juvari. Qui lege sortis humanæ ad extrema deveniens, cum eos quos dilexerat sanctos sibi adfore precaretur, contigit ut excessum mentis patiens, ad videnda invisibilia raperetur, sicut plerumque solet contingere morituris, qui in agone ultimo constituti certam quodammodo notitiam capiunt de futuris. Illic itaque corporeis sensibus interdum sopitis, factus in Spiritu, sanctos quos

A familiariter dilexerat, quos memoriter invocaverat, vidit sibi præsentem adesse, ut se mortis constitutum in periculo consolarentur, et ejus exitum tuerentur. Quos cum gratanter aspiceret, et quis esset unusquisque, indubitanter agnosceret, solum intellexit Augustinum deesse, quem quia præ cæteris dilexerat, præ cæteris sibi maluisset adesse. Quo comperto, graviter ingenuit, et quantum de illorum gavisus præsentia, tantum de istius turbatus est absentia. Cui Angelus, forte cui ad custodiam morituro astabat (immittit enim Angelus Domini Christus angelum vel angelos in circuitu timentium eum, ut eripiat eos), cui inquam Angelus: « Quid, ait, tristaris? ne timeas, salvus eris. » At ille, « Merito, inquit, doleo, qui eum quem præ cæteris dilexeram, cum cæteris mihi adesse non video. Augustinum præcipue dilexi, quem mihi præsentibus aliis, solum deesse intellexi. » Cui Angelus: « Noli, inquit, dolere de ejus absentia, quoniam nequam in ipso est tui contemptus, vel negligentia. » Augustinus dum in hoc mundo viveret, summa cura, summa diligentia incubuit verbo Dei, et non illicita, verum etiam licita perfecte postposuit ei. Hoc nimirum ardore irremisso amplexatus, in hoc die ac nocte meditatus, in ejus radiis aquilinum intuitum fixit, et quamvis in terris corpore versaretur, tamen spiritu in cælestibus vixit. Ob hoc igitur etiam nunc eidem verbo Dei plenius incumbit, et æterni fontis fluentia sitienter hauriens, quasi super pectus Christi familiariter recumbit. Et indesinenter inhæret ei, quem perfecte dilexit, a cujus amore mentis aciem ad temporalia non reflexit. Ad te igitur visitandum, ab illo non potest separari, nec ejus intentio ab eo, cui inhiat, vult ad modicum relaxari. Sed, quamvis inebrietur divina ubertate ingressus in gaudium Domini sui, paterna tamen sollicitudine memor est tui, et eum, quem ardentem amplectitur, inspicit et adorat, pro te, quem sibi subditum novit, incessanter orat. Non igitur putes eum tibi deesse qui assidue orando magis quam perfunctorie apparendo tibi curat prodesse. Hæc ut angelus verbis eisdem vel æquipollentibus dixit, spiritus illius qui præ dolore marcuerat, confortatus revixit, et quasi de somno evigilans, his qui lectulo suo assistebant retulit omnia quæ audivit, et paulo post debitum solvens nature, tali fratris solatio in pace obdormivit.

706 Nunc videtur congruum (si tamen charitas vestra non gravatur) ut quia de beati Augustini ortu, et præcurso et debito fine pro posse dictum est, de ejus etiam translatione utcumque disseratur.

Defunctus itaque beatus Augustinus in civitate sua Hipponensi, tertio mense obsidionis ejusdem, quinto Kalendas Septembris a sanctis coepiscopis qui præsentem aderant et fratribus suis ibidem cum luctu et mærore sepultus est, sed inde postea divino disponente consilio Sardiniam translatus est. Quando vero, vel quomodo, vel a quibus illuc trans-

latus sit, scripto commendare nolui nec debui, quia scriptum invenire non potui. Illic vero fere usque ad ducentessimum octogesimum obitus sui annum honorifice jacuit, donec occulto, sed non injusto Dei judicio eadem quoque civitas perditioni succubuit. Irruentes quippe Sarraceni, percusserunt eam in ore gladii, et ignorantes Deum, omnia quæ Dei erant, subverterunt, et, quod detestabilius est, ipsa etiam sacra loca omni veneratione ablegata indigne sædaverunt. Veruntamen cum eadem civitas hostili succumberet excidio, non sustinuit divina providentia ut viri sancti fama obliteretur silentio. Pro tempore religiosus rex Leuthbrandus, Deo disponente, gerebat Italiam, qui diligens quæ Dei sunt, sanctam summopere venerabatur ecclesiam. Scriptum quippe est: « Beata terra cujus rex nobilis est (*Eccle. x*). » Nobilis, ut arbitror, non tam generis dignitate, quam insita probitate. Ut enim ait quidam ethnicus: « Non de magnis esse, sed magnum esse magnum est. » Quam nobilitatem et Salomon commendare videtur: « Nobilis, inquit, in portis vir ejus (*Prov. xxxi*), » cum de forti muliere loqueretur. Is nimirum Leuthbrandus devotione pulsatus non modica, in honore B. Petri apostoli trans muros civitatis Papiæ, basilicam ædificavit, quam insignem ornatu regio, Cellam auream nominavit. Cui dum sollicite impenderet studium, audivit quod hostilis Sarracenorum impietas Sardiniam depopularetur, et locus ille venerabilis, in quo beatus Augustinus diu honorifice requieverat, contemptui haberetur. Assumens itaque legatos quos strenuos et fideles judicavit, cum multo auri et argenti pondere eos illo destinavit, orans et orando impetrans, ut vel prece vel pretio, vel quolibet ingenio sanctum illud corpus de Sardinia tollere, et sibi niterentur afferre. Dicebat enim princeps devotus ecclesiam suam digno fulgore clarescere, si tanto mereretur thesauro ditescere. Illi vero injunctum sibi fideliter exsequentes officium, Sardiniam profecti sunt, et assumpto corpore, dato multo pretio, cum gaudio reversi sunt. Qui muniti tanto præside, et securi tanto munimine commiserunt se mari, et implente zephyro carbasa, sibilante favonio, et crispante maris planitie sulcaverunt æquor renige veloci, et cursu prospero Memiensis civitatis portum intraverunt, ibique jactis anchoris aliquantisper quieverunt. Rex autem Leuthbrandus cognito quod voti compotes redirent nuntii, multo stipatus milite illuc eis lætabundus occurrit, et sanctum illud corpus flexo genu ruens in faciem humiliter adoravit. In cujus presentia per beatum Augustinum multa illic Deus miracula operatus est, ut cujus vita exstitit mirabilis, post mortem nihilominus appareret laudabilis. Ipse est enim de quo scriptum est: « Quis est hic? et laudabimus eum. Fecit enim mirabilia in vita sua (*Eccle. xxxi*). » Deinde soluta statione navali, sublato corpore rex et sui inde profecti sunt, et venientes in episcopium Terdunense quemdam vicum regium, qui vulgo mons

A Samarius dicitur, ingressi sunt. Quia vero perfecto labore diurno, sol jam parabat occubitum, et instante vespera dies vergebat ad exitum, deposito corpore ibidem quieverunt, cereisque et lampadibus, hymnis et laudibus totam mortem festivam reddiderunt. Mane autem cum stellas recedentes lucifer jam exortus propelleret, et rarescentibus tenebris novo lumine vicinum horizontem rubens aurora perfunderet, rex moræ impatiens, ipso diluculo jussit corpus tolli, sperans juxta solitum sine aliqua difficultate proficisci. Jussu regis audito arripunt feretrum bajuli, invenientes rem plenam miraculi.

Corpus enim illud tantæ inventum est grævedinis, tanti inventum est ponderis, ut non solum levare ab illis prioribus, verum etiam removeri non posset ab omnibus. Expavescunt et admirantur, nocte recens transitu quid culpæ contraxerunt, si tantam psallendo et laudando offensam incurrerunt. Tandem rex divino instincto commotus, recolens quod scriptum est: « Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis (*Luc. ii*), » ad placandum virum sanctum manus obtulit, dicens: « Si te, Pater Augustine, ad locum quæ elegi, deferri permiseris, hanc villam in qua sumus et omnia quæ ejus sunt, in perpetuum dabo tibi ad usus ministrantium tibi. » Mira res! « Beatus ille sanctus qui juxta Scripturam, manus suas excussit ab omni munere (*Isa. xxxii*), » hujusmodi placatur munere, corpusque suum quod paulo ante prorsus erat immobile, audita oblatione reddidit portabile. Enimvero, quantum sentio, quantum affirmare præsumo, non eam muneris temporalis illexit cupiditas, sed devoti regis spiritualis utilitas, sciens quia hæc est vera et fructuosa devotio, quam firmat operatio. Tunc enim forte sufficere potest devotionis affectus, cum facultas non suppetit **707** ut sequatur effectus. Verum si facultas conceditur operandi, voluntas non est fructuosa, si remanet otiosa. Eapropter (prudens lector) si Scripturas sanctas tam novas quam veteres recensere volueris, multa illic invenies postulata, multa diligenter oblata, in quibus non tam cupiditas vel necessitas exigentis, quam utilitas apparet offerentis. Sic profecto unicum Abrahamæ filium Deus sibi petiit immolari, non parricidalem ambiens hostiam, sed patris obedientiam præstolari. Sic ejusdem Abrahamæ puer inventa Rebecca ad puteum, ab eadem aquas petiit, quas cum multo labore hauriebat, in quo non tam pueri quam puellæ parabatur profectus, sicut legenti textum historię sequens manifestat effectus. Sic Elias, qui corvo ministrante, pane et carnibus abundabat, in Sareptam Sidoniorum, esurientem mittitur ad viduam, ut pascatur ab ea, quæ consumpto lecthyo olei, et hydra farinæ, fame statim, ut ait, « erat cum filio moritura. » Vade, inquit, et de ipsa farinula fac mihi primum subcinericium panem et affer ad me, tibi autem et filio tuo facies postea (*III Reg. xvii*). » In quo forte rudis auditor prophetam arguendum judicabit in-

continentiæ, et importunitatis, tanquam nescium A fraternæ charitatis, qui in tanta penuria sibi non-
 lum esurienti, priusquam viduæ jam pene deficienti
 anem fieri postulavit, imo tumultuose exclamavit.
 Verum si consideres quo sine id agebatur, intelliges
 quia viduæ potius quam prophetæ consulebatur: et
 stragulata illa vestis diversis virtutibus variata te-
 rebatur, quam in tetrino justitiæ fortis mulier ope-
 rabatur. De qua Salomon ait: «Manum suam misit
 ad collum, digiti ejus apprehenderunt fusum (Prov.
 xxxi).» Quæ autem pensa eadem mulier uerit,
 vel quo pectine incorruptibilem vestem texerit, in-
 sinuat cum subjungit: «Manus suas aperuit inopi
 et palmas suas extendit ad pauperem (ibid.).» Hæc
 nimirum prophetia adimplebatur, cum propheta a
 vidua pascelatur. Sic et a muliere Samaritana ipse B
 Christus petiit bibere (Joan. iv), non (ut mihi vi-
 detur) aquam putei, sed fluentia sitions fidei. Sic et
 apostolus Paulus cum Philippensium honestam lau-
 daret liberalitatem, qui paulo ante pristinam eor-
 undem latenter arguerat tenacitatem: «Non quia,
 inquit, quæro datum, sed requiro fructum (Philip.
 iv).» Multa hujusmodi in Scripturis sacris inve-
 nies, quæ mihi in præsentiarum non occurrunt, nec
 tamen hic ponenda sunt omnia quæ occurrunt, ne
 longo excessu fastidium legentibus inferatur, dum
 ad propositum tardius remeatur.

Dato quidem et confirmato quod rex Leuthbran-
 dus devote promiserat, sanctum illud corpus, omni

difficultate remota bajuli sustulerunt, et aggredien-
 tes iter optatum, Papiam cum gaudio pariter deve-
 nerunt. Præcurrentibus autem vultibus, lætitia in-
 effabili tota civitas commota est, et utriusque sexus
 innumera multitudo cum hymnis et laudibus in
 obviam egressa est. Qui laudantes Dominum, cujus
 incomprehensibili gratia tantas reliquias suscipere
 meruerunt, ad basilicam regiam revertentes, eas
 ibidem quinto Idus Octobris honorifice reposuerunt.
 Felicem illam ecclesiam dixerim, quæ tali thesauro
 locupletatur, qui omni pretiosior auro, gemmis præ-
 clarior merito judicatur. Felicem, inquam, quæ tantas
 reliquias in præsentiarum meruit continere, quas
 universus orbis terrarum non meretur in perpetuum
 retinere. Si debent credi quæ forte videntur incredi-
 bilia, credite qui legitis, credite qui auditis: malle
 ecclesiam nostram ditari et ornari ossibus Augustini
 quæ in ecclesia Papiensi continentur, quam sericis
 vestibus, quæ multæ (ut audivi) in foro Papiensi ven-
 ales inveniuntur. Mallem in ecclesia nostra conservari
 pretiosas Augustini reliquias, quam pomposas Cresi
 divitias. Jure itaque hujus reliquiis apostolica Pe-
 tri gaudet ecclesia, de cujus consortio ipse Petrus
 cœlesti lætatur in curia. In qua cum tam ipse quam
 cæteri apostoli omnium gaudeant felicitate justo-
 rum, maxime tamen Augustini, qui perfectus fuit
 imitator eorum, cum quibus in Deo, de Deo vivit et
 vivet in sæcula sæculorum.

VITA SANCTI AMANDI

TRAJECTENSIS EPISCOPI

(Ex editione Godefridi Henschenii, *Acta sanctorum Bolland.*, Februarii tom. I, die 6, pag. 815.)

Vitam S. Amandi eleganti stylo descripsit Philippus Harvengius, vulgo ab Eleemosyna dictus, monasterii
 Bonæ-Spei apud Binchium in Hannonia ordin. Præmonstratensis secundus abbas, S. Bernardi æqualis et
 familiaris. In elogiis abbat. Elnonensium hæc de eo traduntur:

*Non mihi facundi laus est reticenda Philippi,
 Eloquii cujus undique serpit odor,
 Hugonisque ætate fragrat: quo principe gestis
 Admovit calamum, præsul Amande, tuis.*

Huic Hugoni scripsit Philippus priorem epistol. Vitæ S. Amandi iustar Prologi præpositam; eoque anno
 Chr. 1169 mortuo, scripsit alteram epist. abbati Joanni, ejus successori: sub quo Vitam S. Amandi in
 lucem edidit circa an. 1170. Obiit tandem an. 1183, cum aliquot mensibus ante regendi monasterii onere
 se abdicasset. Illius hoc legitur epitaphium:

*Marcescit florum flos Philippus. via morum:
 Sub me sanctorum sit consors, Christe, tuorum.
 Christe Jesu non da Philippo morte secunda
 Lædi, sed tribue vivere perpetuo.*

De Philippo hoc tribus locis agit Vossius in libris De historicis Latinis, ac lro. II, cap. 49, vocat Philippum
 ab Eleemosyna abbatem Bonæ-Spei: dein lib. III, par. II, lit. PP. refert Philippum abbatem Bonæ-Spei,
 quasi a superiore diversum; ac mox Philippum abbatem Elnonensis cœnobii profert scriptorem Vitæ
 S. Amandi, a Mejero citat. ad an. 661 in Annalib. Flandriæ. Possevin. quoque Elnonensem velut ab
 abbate Bonæ-Spei diversum tradit. Josias Simlerus unicum habet, et Elnonensem abbatem facit, nisus et
 ipse auctoritate Mejeri: ejus hæc verba sunt: «Philippus abbas de situ ejus (Elnonensis) cœnobii: *Locus
 est, inquit, inter Menapiorum fines Propontia Nervisque finitimus.*» Quæ verba habet Philippus infra,
 n. 64. Hanc Vitam ex mss. monasterii Blandiniensis, et Nicolai Belfortii descripsimus, contulimusque
 cum editione Duacena operum Philippi abbatis, et alio vetusto cod. ms. cœnobii Elnonensis: existat etiam